

τυπώνονται σε κάθε εποχή μέσα από διαφορετικά κάθε φορά ερμηνευτικά φίλτρα, που αντανακλούν τη γενικότερη πολιτιστική πραγματικότητα της εποχής τους.

Η άρθρωση μιας συστηματικής θεωρίας της ζωγραφικής τέχνης ίσως εντάσσεται σε εκείνη την κατηγορία έργων τέχνης που χαρακτηρίζονται από το *non finito*, ως αισθητική αλλά και ηθική κατηγορία. Όπως διατυπώνει ο Πλίνιος το ζήτημα αυτό, που θεωρούσαμε ότι ανήκει στην σύγχρονη σκέψη⁸:

«αυτό όμως που είναι σπάνιο και αξιοσημείωτο είναι ότι οι τελευταίοι και ημιτελείς πίνακες των τεχνιτών, όπως η Ίρις του Αριστέιδη, οι Τυνδαρίδες του Νικόμαχου, η Μήδεια του Τιμόμαχου και η Αφροδίτη του Απελλή, που αναφέραμε πιο πάνω, θαυμάζονται περισσότερο από τα τελειωμένα έργα. Ίσως γιατί σ' αυτά διαφαίνονται τα ίχνη των προσχεδίων που απόμειναν, οι ίδιες οι σκέψεις, οι προθέσεις του τεχνίτη, και ακόμα γιατί η θλίψη για το χέρι που σταμάτησε να δουλεύει σ' εκείνο το σημείο γοητεύει και επιτείνει το θαυμασμό.» (§ 145).

ΠΛΙΝΙΟΣ Ο ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ,

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ.

35ο ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ «ΦΥΣΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ».

Θεόδωρος Δ. Παπαγγελής

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Πλίνιος ο Πρεσβύτερος, *Περί της Αρχαίας Ελληνικής Ζωγραφικής – 35ο βιβλίο της «Φυσικής Ιστορίας»*, Μετάφραση Τάσσου Ρούσσου-Αλέκου Λεβίδη, Πρόλογος-Σημειώσεις-Επιμέλεια ύλης από τον Αλ. Λεβίδη, Εκδόσεις Άγρα, 1994.

2. Pliny the Elder, *Natural History* (10 τόμοι), Loeb Classical Library, Heinemann & Harvard University Press, 1950-1952.

3. Μία ανάλογη θεώρηση αποτελεί και η μελέτη: Ανδρέα Κορδέλλα, *Χρωματολογία, ήτοι περί φύσεως, ονομασίας και της χημικής συστάσεως των χρωμάτων παρά τε τοις Αρχαίοις και τοις Νεωτέροις...*, Τυπογραφείο Αφοί Περρή, 1886.

4. Βλ. για παράδειγμα: Pierre Devambez, *Greek Painting*, Contact books, 1962 και το πρόσφατο αφιέρωμα του περιοδικού *Αρχαιολογία* στην αρχαία ελληνική ζωγραφική, τεύχος 55, Ιούνιος 1995.

5. Οι αριθμοί παραγράφων και σελίδων αναφέρονται στην σχολιαζόμενη έκδοση (βλ. σημείωση 1).

6. Ο Tatariewicz αναφέρει το ίδιο απόσπασμα ενώ πραγματεύεται τις έννοιες «συμμετρία» και «ευρυθμία» στο έργο του Πλάτωνα (Σοφιστής 236α). Γράφει ο Tatariewicz ότι η έννοια της συμμετρίας αφορά στο απόλυτα ωραίο, όπως γίνεται αντιληπτό από τη νόηση αδιάφορο αν γίνεται αντιληπτό από τις αισθήσεις, ενώ η έννοια της ευρυθμίας αφορά στο ωραίο για τις αισθήσεις χωρίς αυτό να σημαίνει βέβαια ότι δεν υπάρχουν κανόνες υπολογισμού των δυνατοτήτων τους.

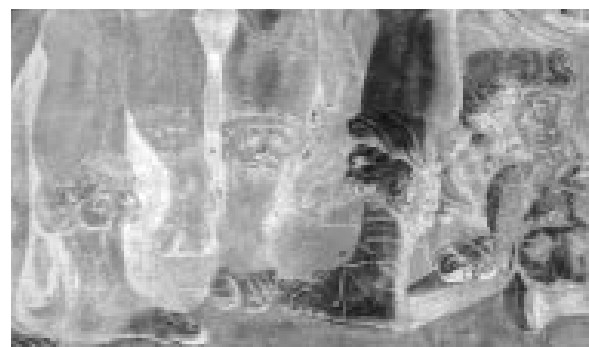
Βλ. Wladyslaw Tatariewicz, *A History of Six Ideas: An essay in Aesthetics*, Martinus Nijhoff, Warszawa 1980, σελ. 91-92.

7. Πλίνιος ο Πρεσβύτερος, *ό.π.*, σελ. 171-172 και σελ. 420-421.

8. Βλ. για παράδειγμα τη μελέτη:

Guy Robert, *Art et non finito - Esthétique et Dynamogenie du non finito*, Editions France-Amerique, 1984.

ΣΤΟΥΣ νεότερους χρόνους ο εγκυκλοπαιδικός πυρετός («fièvre encyclopédique», σύμφωνα με τη φράση του αββά Bremond) έγινε αισθητός κατά το 17ο αιώνα και εντάθηκε μέσα στο 18ο. Στη διάρκεια του περασμένου αιώνα η σύνταξη εγκυκλοπαιδιών βελτιώθηκε από την άποψη της μεθοδολογίας και της συστηματικής καταγραφής του επιστητού: από την άποψη της παραγωγής έγινε πραγματική βιομηχανία. Λίγοι αναγνώστες, υποθέτω, αναρωτιούνται ποια είναι η ιστορία και η προϊστορία

αυτής της βιομηχανίας όταν ανοίγουν ή αποθέτουν τους τόμους μιας σύγχρονης εγκυκλοπαίδειας. Αλλά και όσοι ρέπουν σε τέτοιες απορίες θα θεωρούν δεδομένο ότι ένα τέτοιο έργο είναι αδιανόητο χωρίς τη σύμπραξη μερικών δεκάδων ή εκατοντάδων ανθρώπων, καθένας από τους οποίους αναλαμβάνει να αναπτύξει ένα λήμμα στην περιοχή της ειδικότητάς του. Ουδείς ψόγος... Η διαρκώς διευρυνόμενη γνώση και η παντοδαπή εξειδίκευση δεν επιτρέπουν, και ασφαλώς δεν συγχωρούν, ατομικούς ηρωϊσμούς. Η ταχύτητα στην παραγωγή, τον έλεγχο, την αναθεώρηση της γνώσης είναι σήμερα ανεξέλεγκτη, και το άνυσμα του ατομικού βίου μηδαμινό σε σχέση με την τέχνη. Ο μέσος όρος ζωής μιας σύγχρονης εγκυκλοπαίδειας μειώνεται ανάλογα: και ο εγρήγορος αναγνώστης μπορεί να μελαγχολεί εν σοφία: ποτέ τόσο πολλοί δεν γνώριζαν τόσο λίγο ή τόσο προσωρινά. Δεν ήταν πάντοτε έτσι. Επιστημονική σκέψη, τηρουμένων των αναλογιών, υπήρξε πάντα: αυτό που δεν υπήρξε είναι ο σύγχρονος συνδυασμός θεωρητικής πληρότητας, προωθημένης τεχνολογικής υποστήριξης, ερευνητικού πειραματισμού, εξειδίκευσης και πληροφορικής ταχύτητας. Η ευλογία, ή η κατάρα, της ιδιοφυΐας ήταν τόσο σπάνια στην αρχαιότητα όσο και σήμερα: αλλά αν ήσουν ιδιοφυής τότε, οι θεωρίες και τα συγγράμματά σου είχαν πολλές πιθανότητες να ανατυπώνονται τακτικά, χωρίς βελτιώσεις και επαυξήσεις, για τους επόμενους δέκα, ή και περισσότερους, αιώνες. Βροντόσαυροι της γνώσης σαν τον Σταγειρίτη δεν υπήρχαν πολλοί, αλλά και ελάχιστες νέες έζησαν ζωήν ατελείτητον μέχρι τους νεότερους χρόνους. Οι δυο κρίσιμοι όροι αυτής της ιστορίας εί-

σε ένα περιεκτικό χρονικό για τους ενδιαφερόμενους. *Expertus dicit, experto credite!* Εδώ έχουν τον πρώτο λόγο οι «κληρικοί» της τέχνης· αλλά και ο «λαϊκός» που θέλει να μάθει, μαθαίνει με πληρότητα και υπευθυνότητα.

Τελειώνω με δυο συλλογισμούς, από τους οποίους ο πρώτος είναι και ιδιοτελής. Η νεοελληνική βιβλιογραφία, στενότερα φιλολογική ή μη, παραμένει γενικά αφιλόξενη σε έργα της λατινικής γραμματείας. Υπάρχουν λόγοι γι' αυτό, αλλά αν τους αναπτύξω και θα μακρηγορήσω ανεπίκαιρα και θα επισύρω έχθρητα χώρων όπου η αλληλεγγύη των αναρμόδιων είναι (ακόμη σχεδόν) αρραγής. Αλλά αυτό που ήδη ξεστόμισα ορίζει και την ειδική αξία και την ειδική προσφορά αυτής της έκδοσης. Το άλλο που συλλογίζομαι, με αφορμή αυτό το εξαιρετικά ευπρόσδεκτο και ευπρόσωπο βιβλίο, είναι ότι η ιστορική συνείδηση αποτελεί, ή πρέπει να αποτελεί, μέρος της σκευής του καλλιτέχνη. Όποιος γνωρίζει καλύτερα την ιστορία της τέχνης του, στοχάζεται καλύτερα τις θεωρητικές αρχές της, την «ποιητική» της· και όποιος το κατορθώνει αυτό κερδίζει το βάθος της αυτοσυνειδησίας που είναι κρίσιμη προϋπόθεση για τη σοβαρότητα της τέχνης του. Αισθάνομαι ότι ο γενικός επιμελητής αυτής της έκδοσης, ελλόγιμος άμα και εικαστικός άνδρας, προσφέρει από την άποψη αυτή υπηρεσία ανάλογη με το ευγενικό πάθος που ελαύνει, και την ακριβή γνώση που κοσμεύει, το έργο του.

Η ΜΑΤΙΑ ΤΟΥ ΖΩΓΡΑΦΟΥ

Δημήτρης Ι. Κυρτάτας

Σπάνια έχει κανείς τη χαρά να πιάνει στα χέρια του ένα βιβλίο τόσο πολλών επιπέδων και χρήσεων. Περιλαμβάνει στο πρωτότυπο και σε μετάφραση το 35ο βιβλίο της *Φυσικής Ιστορίας* του Πλίνιου του Πρεσβύτερου που αναφέρεται στην αρχαία ελληνική ζωγραφική, με πρόλογο του επιμελητή· δύο επιστολές του Πλίνιου του Νεότερου σχετικές με τη σταδιοδρομία και το θάνατο του θείου του σε μετάφραση· μία παλαιότερη μελέτη του Γιάννη Τσαρούχη για την ελληνική ζωγραφική· ένα από-

σπασμα από το βιβλίο του V. J. Bruno, *Form and Colour in Greek Painting*, για τα υποστηρίγματα και τα συνδετικά υλικά στην κλασική ζωγραφική· εκτενή βιβλιογραφία ταξινομημένη κατά θέματα· χρηστικά ευρητήρια ονομάτων και όρων· σχέδια και εικόνες με αντιπροσωπευτικά δείγματα αρχαίας ζωγραφικής και ψηφιδωτών· και κυρίως, περισσότερες από 300 σελίδες με σημειώσεις του επιμελητή στο κείμενο του Πλίνιου. Με δυο λόγια, ο χρήστης του τόμου έχει στη διάθεσή του, συγκεντρωμένο, το υλικό μιας ειδικής βιβλιοθήκης.

Παρά τον όγκο της και το σύνθετο χαρακτήρα της, η έκδοση αυτή δεν χάνει τη συνοχή και θελκτικότητα ενός μικρού βιβλίου. Τα κείμενα έχουν επιλεγεί με προσοχή και έχουν αποδοθεί με γλωσσική ευαισθησία. Τα ευρητήρια ενοποιούν τις διάσπαρτες πληροφορίες και μετατρέπουν τον τόμο, μετά την πρώτη ανάγνωση, σε εύχρηστη εγκυκλοπαίδεια. Ο τόμος κερδίζει όμως πολλά και από την καλαισθητή εμφάνισή του.

Στο αποτέλεσμα αυτό συνέβαλαν όλοι οι συνεργάτες της έκδοσης, ο διορθωτής και ο εκδότης. Ψυχή του έργου όμως είναι ο επιμελητής του. Έψαξε κάθε όνομα, κάθε όρο και κάθε πληροφορία ως φιλοπερίεργος αναγνώστης και απέδωσε τα πορίσματα των ερευνών του ως ακούραστος αρχαιοδίφης. Ο Πλίνιος δεν είναι ούτε δυσανάγνωστος ούτε σκοτεινός. Οι σημειώσεις του επιμελητή ωστόσο, κάνουν το κείμενο του λατίνου συγγραφέα να διαβάζεται σαν παλίμψηστο. Πίσω από το πρώτο του επίπεδο αποκαλύπτουν υποστρώματα και κρυφές πτυχώσεις.

Ο τόμος θα διαβαστεί κυρίως για τις πληροφορίες του Πλίνιου περί της αρχαίας